

men indicierne er for svage til den rekonstruktion, der foretages. Og endelig kan man så spørge sig selv, om det egentlig er særlig interessant, om en given franciskanermunk var dansk kongesøn?

Benito Scocozza

Bornholmske Samlinger II. rk. 19. bd. udgivet af Bornholms historiske Samfund. Rønne, 1986. 222 s. Ill. Pris 130 kr.

1525–76 var Hammershus med Bornholm som bekendt pantsat til Lübeck, idet Frederik I og rigsrådet førstnævnte år overlod slot og len til hansestaden som erstatning for dens udgifter under krigen med Christian II. Det følgende år fastsattes varigheden af overdragelsen til 50 år for endelig 1536 at blive forlænget med yderligere 50 år. På klippeøen trådte Lübeck således i lundebispernes sted, dog under kongelig overhøjhed. Hermed indledtes en urolig periode i øsamfundets historie med evindelige lokale klager over de fremmedes adfærd især i forvaltningen af skatter og afgifter, der imidlertid lige så såre besvaredes med godsinddragelser og fængslinger fra disses side. Den foreløbige kulmination indtraf i kølvandet på den Grevens Fejde, hvor Lübeck bekæmpede Christian III, da et bornholmsk oprør måtte nedkæmpes. Inden længe fortsatte trakasserierne under tydelig opmuntring af den efter reformationen styrkede danske kongemagt. Truslen fra den fælles fjende, Sverige, medførte vel en foreløbig pause under Den nordiske Syvårskrig. Men hurtigt herefter måtte hansestaden – under dansk pres – meget mod sin vilje opgive pantet.

Denne dramatiske historie er temaet for dette bind, hvis vægtigste bidrag er udarbejdet af den afdøde lübske historiker, dr. Wilhelm Kruse og oprindeligt publiceret i Zeitschrift für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde Bd. 49–50 (1969–70). Det særdeles veldokumenterede arbejde er især værdifuldt ved – gennem inddragelse af et omfattende hidtil uudforsket regnskabsmateriale navnlig fra Bernt Knops fogedår (1525–43) – at påvise, at den lübske lensadministration som helhed fortsatte i bispernes spor, en markant revision af den hidtidige vurdering af Lübecks bornholmske skattepolitik. En anden landvinding er den – egentlig ikke overraskende – blotlæggelse af en umiskendelig sammensværgelse mellem konge, landsdommer og fremstående frimænd som baggrund for den mislykkede opstand i 1536. Fremhæves bør endelig den indgående skildring af Schweder Kettings embedsperiode (1556–72), ikke mindst hans energiske indsats for udformningen af et effektivt lokalforsvar under Syvårskrigen, hvor forfatteren har kunnet bygge på utrykte kilder i Rigsarkivet, der ikke tidligere har været anvendt i denne forskning.

De forekommende fejl i fremstillingen af danske og bornholmske forhold er få og gennemgående uvæsentlige. Mere iøjnefaldende er dels Kruses påfaldende tavshed i de tilfælde, hvor lübske overgreb vitterligt synes at have fundet sted, dels hans udtalte aversion mod den gængse bornholmske historieopfattelse (hos Zahrtmann m.fl.), der ikke så det som sin opgave at forsvare Lübecks handlemåde. Pædagogisk velvalgt har redaktionen derfor ladet netop Zahrtmanns – dengang banebrydende – Museumsartikel fra 1894 gengive i reprotryk inden de sædvanlige foreningsmeddelelser.

Alt i alt et vellykket og smukt bind, der kaster afgørende nyt lys over et hidtil forsømt kapitel i bornholmsk og dansk historie med tankevækkende perspektiver til perioderne før og efter.

Ebbe Gert Rasmussen

DIE SCHLESWIG-HOLSTEINISCHE KIRCHENORDNUNG VON 1542. Hrsg. von WALTER GÖBELL. Schriften des Vereins für Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte 1. rk., bd. 34. Neumünster, Karl Wachholtz, 1986, 395 s. 48 DM.

Den store bog på næsten 400 sider er en nyudgivelse af den slesvig-holstenske landskirkes grundlov, foretaget af Kieler-universitetets nestor i kirkehistorie, professor, dr. Walter Göbell, og udsendt som nr. 34 i det slesvig-holstenske kirkehistoriske selskabs 1. række (der fortrinsvis består af monografier, mens 2. række udgør artikelstof).

Nyudgivelsen afløser Ernst Michelsens udgivelse i samme skriftrækkes bd. 5 (1909) og bd. 10 (1920), et vældigt pionerarbejde, idet Ernst Michelsens to bind består af en grundig historisk indledning og af selve tekstudgaven. I det nye bind er det udgivelsen af teksten, der er hovedsagen. Nok er der en indledning, der fortæller om baggrunden og om indholdet, men den fylder kun 19 sider.

Teksten er udgivet på den måde, at den plattyske original bringes affotograferet på bogens venstresider, mens der på højresiderne er en højtyisk oversættelse, foretaget af dr. Annamarie Hübner. I vor tid anses det åbenbart også af tyskere for at være nødvendigt at have en oversættelse af kirkeordningens plattyske tekst. Hvis den oprindelige plan med at udsende den nye udgivelse af kirkeordningen i 500-året i 1985 for Johann Bugenhagens fødsel var blevet overholdt, vilde det unægtelig også have lettet arbejdet for danske historikere, der i anledning af det just overståede 450-års jubilæum for reformationen i 1536 har beskæftiget sig med den slesvig-holstenske kirkeordning.

Er den historiske indledning end skåret ned til et mindstemål, er til gengæld det store noteapparat overordentlig værdifuldt. Navnlig er det en stor vinding for forståelsen af kirkeordningens tilblivelse, at den latinske »*Ordinatio Ecclesiastica*« fra 1537 overalt citeres, hvor der er tale om en oversættelse til plattysk af dennes latinske tekst. Også Haderslev-artiklerne fra 1528 er jævnligt anført som paralleltekster. Den kyndige bruger af den nye udgivelse har derfor forholdsvis nemt ved at konstatere, hvorfra kirkeordningen fra 1542 har hentet sit stof.

Det siges nemlig meget rigtigt, at den ikke er forfattet af Johann Bugenhagen, men at han alene har redigeret denne (og udgivet den med visse tilføjelser) forud for dens vedtagelse på landdagen i Rendsburg i 1542. Christian IIIs betydning som reformator nævnes, men da både artiklerne fra 1528 og ordinansen fra 1537 er blevet udarbejdet i Haderslev, kunne det måske have været hensigtsmæssigt at pege på denne bys teologer som vigtige ophavsmænd til kirkeordningens indhold; blandt disse især Johann Wenth, fra 1526 til 1537 »læsemester« ved præsteskolens i Haderslev og fra 1537 til sin død i 1541 biskop i Ribe (hvor han almindeligvis kaldes Johan Vandal).

Netop denne mands død har utvivlsomt gjort det påkrævet for Christian III endnu engang at få Bugenhagen op til sine riger og lande for at få afsluttet